

UOT 82.01

ƏHMƏD CAVAD YARADICILIĞINDA RƏNGLƏR VƏ RƏMZLƏR

BAYRAMOVA GÖZƏL AZƏR qızı
Sumqayıt Dövlət Universiteti, doktorant
e-mail: sdu.elmihisse@mail.ru

Açar sözlər: manera, ulduz, ay, bayraq, simvol.

Sovet İttifaqının mövcud olduğu yetmiş ildən artıq bir dövr ərzində ayrı-ayrı xalqların və milli azlıqların öz müqəddaratını təyin etməsinə qoyulan süni maneələr qabaqcıl fikirli sənətkarların ciddi narazılığına səbəb olmuş, onlar öz etiraz səslərini məhz sətiraltı mənə çalarları və bütünlükdə mətnaltı yazıçı manerası vasitəsilə ifadə etməyə çalışmışlar.

Bunun üçün də onlar müxtəlif rəng və rəmzlərdən istifadə etmişlər.

Bunun təzahür və əlamətlərini mərkəzin özündə və ayrı-ayrı respublikalarda bəyan edən çağırışlar bir daha onu təsdiqləyir ki, bu özünüifadə tərzində əslində həqiqətin geniş kütlələrin nəzərinə çatdırılmasına xidmət edən əlverişli üsul və vasitələrdən birinə çevrilmişdir. Bu istiqamətdə zəngin ədəbi nümunələrin yaradılmasına əlverişli zəmin hazırlanmışdır.

İsmayıl bəy Qaspiralının «Dildə, fikirdə, işdə birlik» məramına əsaslanan belə bir məfkurə istiqaməti “türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək” dəst-xətini gündəmə gətirərək Şərqdə ilk demokratik cümhuriyyət kimi fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin dövlət bayrağında mavi, yaşıl və qırmızı rənglərin simvolizə olunmasını şərtləndirmişdir.

Türkçülüyün rəmzlərindən olan səkkizgüşəli ulduzun və ayın bəzən məqsədli, bəzən də gizli şəkildə şeirdə işlənilməsinin, ədəbi-bədii düşüncədə əsaslı şəkildə yer almasının yuxarıda qeyd olunan məfkurə istiqamətinin nəticəsi kimi meydana gəldiyini heç vaxtlə danmaq olmaz. İstiqlal düşüncəsinin tərənnümçüsü, daha sonralar 37-ci ilin repressiya qurbanına çevrilən Əhməd Cavadın 1918-ci ildə qələmə aldığı «Gəncəm, hey!...» və 1925-ci ildə tamamladığı məşhur «Göy göl» şeirlərində ay və ulduz anlayışları səma, təbiət lövhələri təsiri bağışlayan bir ifadə kimi işlədilsə də, əslində, Gəncənin mübarizələrlə dolu və zəngin olan tarixi keçmişinə, istiqlal savaşlarında göstərdiyi qəhrəmanlıqlara da müəyyən işarələrin, yönəltmələrin olduğunu görmək olur:

*Mən nəyə söykənim, nəyə inanım?
 Bir sana, tək sana gəlir gümanım!
 Bu Cavad qalası dinim, imanım,
 Açılısın güllərin, Gəncəm,
 Gəncəm hey!..
 Başının üstündə ulduz-ayın var!
 Hər günü bir tarix ilin, ayın var!
 O tay-bu tay axan Gəncə çayın var,
 Car olub sellərin, Gəncəm,
 Gəncəm, hey!... [2]*

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin ay - ulduzlu ilk bayrağı 1918-ci ildə Gəncədə, daha sonar Bakıda qaldırılarda Əhməd Cavad böyük coşqu ilə bayrağımıza şeir həsr etmişdir. Həmin şeirdə də simvol vardır:

*Gül rəngində bir bayrağın ortasında bir hilal.
 Ey al bayrağ, sən rəngin söylə neçün böylə al? [3,36]*

Rənglərin simvolizə olunması, şeirdə təbiətə məxsus bir çalar kimi verilməsi də keçmiş işarələrin olduğunu inkar etmir. «Göy göl» şeirindəki aşağıdakı misralar belə bir səciyyəvi cəhəti ilə diqqəti çəkir:

*Bulunmaz dünyada bənzərin bəlkə,
Zəvvarın olmuşdur bir böyük ölkə.
Olaydı könlümdə bir yaşıl kölgə,
Düşəydi sinəmə yaralı, Göy göl!
Sənin gözəlliyin gəlməz ki saya,
Qoynunda yer vardır yıldıza, aya.
Oldun sən onlara mehriban daya,
Fələk büsatını qıralı Göy göl!* [3, 13]

Əhməd Cavadın yaradıcılığında özünü büruzə verən belə xüsusiyyətlər ifrat ideoloji və sinfi mübarizə prinsiplərinə əsaslanan marksist tənqidçilər tərəfindən ciddi tənqidə məruz qalır, şairin bayraqla, xüsusən rənglə bağlı misralarında keçmiş xatırlama, ona qayıdış xülyasının gizləndiyi açıq-aydın iddia edilirdi. Keçən əsrin 30-cu illərinin gənc marksist tənqidçilərindən biri olan H.Mehdi Əhməd Cavadın şeirlərində nəzərə çarpan belə keyfiyyətlərə toxunaraq yazırdı: «Beləliklə, burjuva yazıçıları NEP-in (Yeni İqtisadi Siyasətin) ölkəmizdə yaratdığı ümumi vəziyyətlə əlaqədar olaraq, öz əski-mürtəce yollarına davam etmək üçün imkan tapa bilirlər. Axundzadə Cavad (Əhməd Cavad) üç rəngli bayrağı açıqdan-açığa tərənnüm etməkdən qorxaraq pərdələnir, ağlayır, sızlayır. Zahirən şeirinin ahəngini dəyişməyə çalışır, lakin yenə də öz yolulə, musavətçi - burjuva ideyaları yolu ilə yürüməsində davam edir. Üç ildən bəri öz fikrini deməyə bir yer tapa bilməyən Cavad, «Maarif və mədəniyyət» məcmuəsinin liberal proqramilə maskalanaraq ağlayır, ruzigardan şikayət edir, artıq bir əyləncə tapa bilməyərək yaşıl rəngli yaylığı əlinə alıb göz yaşlarını silməklə məşğul olur:

*Mən deyən yox, fələk deyən oldusa,
Əsdi yellər, gül yanağın soldusa,
Dərd əlindən ala gözlər doldusa,
Sən ağlama, mən ağlayım, gözəlüm*” [4, 3-4].

Tənqidçinin bu tipli ittihamları ilə heç də razılaşmaq mümkün deyil. Ən azı ona görə ki, burada konkret olaraq bayrağa və ya ona işarələri nişan verən təfərrüatlar və detallar, demək olar ki, yox dərəcəsidir. Ancaq burada istəkləri boğulan, dövrün, zamanın amansız təqiblərindən gileylənən bir qəlbin düşüncə və hissiyyatlarının yer alması bütün reallığı və miqyas genişliyi ilə görünməkdədir.

Şeirin sonrakı bəndini vulqar sosiologizm mövqeyindən təhlilə cəlb edən tənqidçi öz qənaətlərini belə ümumiləşdirir: «Müsavət hakimiyyəti dövründə parlaman (parlament) üzvlərinin gözləri üstündə əyləşərək «Dalğa» adı altında öz millətçi şeirlərini toplayan, Osmanlı-sultan ordusunun «qalibiyyətini» tərənnüm edən, «bismillah» şüarını izləyən və erməni-türk qırğınları təbliğatının ön sıralarında yürüyən bu şair, indi başqa bir yol tapa bilməyir, ağlamaqda, üç rəngli bayrağın yasını saxlamaqda davam edir» [4, 4].

Bu xarakterik tənqid faktı keçən əsrin 30-cu illərinin elmi-nəzəri fikrinin siyasi-ideoloji etiket və meyarlarla silahlanaraq ədəbi təcrübəyə qiymət vermək cəhdini də əyani surətdə təsdiqləyir.

Belə ifşaedici hücumlardan bir qədər fərqli və yumşaldılmış tənqidi iradlara təxminən 30-40 il sonra təsadüf olunmasında elə qeyri-adi bir şey yoxdur. Bu qənaətlərdə də Əhməd Cavadın keçmişindən sərfi-nəzər edilmir, onun Türkiyə mətbuatında dərc olunan şeirləri əsas ittiham faktı kimi gündəmə gətirilirdi: «20-ci illərdə Ə.Cavadın da yaradıcılığı ətrafında ciddi ədəbi söhbətlər gedirdi. Xüsusilə, şairin şeirlərinin Türkiyədəki müsavət orqanında çap olunması münasibəti ilə «Kommunist» qəzetinin səhifələrində çıxmış etiraz məqalələri bu mübahisələri daha da kəskinləşdirirdi» [1, 88].

Ümumiyyətlə, Əhməd Cavadın 20-ci illər yaradıcılığına münasibət bildirilən mülahizələrdə şair həmçinin pessimizmə daha çox yuvarlanmaqda suçlanır, müasirlikdən uzaq düşməkdə günahlandırılırdı: «20-ci illərin birinci yarısında subyektiv, bədbin hisslərin ifadəsi Əhməd Cavadın yaradıcılığı üçün də səciyyəvi idi. Onun 1920-1926-cə illərdə çıxmış bir sıra şeirlərində intim, subyektiv məzmun, bədbin əhvali-ruhiyyə, həyatdan narazılıq motivləri üstünlük təşkil edirdi» [1, 88].

Daha çox hissi-emosional ovqat üstə köklənən lirik şeirlərdə də dövrün, zamanın

amansızlıqlarından bədbinləşmə hallarına tez-tez təsadüf olunması yalnız fərdi düşüncələrdən və həyəcanlardan irəli gələn bir cəhət kimi nəzərə çarpmırdı: burada doğma yurdun, vətənin başına gətirilən faciə və müsibətlərdən yaranan kədər və qüssə aparıcı bir mövzu olaraq milli-istiqlal şairi Əhməd Cavadın yaradıcılığında ön plana çəkilib.

Çox təəssüf ki, sovet rejimi dövründə Əhməd Cavadın yaradıcılığı lazımınca qiymətləndirilməmiş, bəzən onu “burjua şairi” də adlandırmışlar. Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazanandan sonra Ə.Cavadın yaradıcılığı lazımınca qiymətləndirildi.

Elmi yeniliyi: Məqalədə ilk dəfə olaraq böyük istiqlal şairimiz Ə.Cavadın rəmzləri və rəngləri istifadə edərək sətərlərinə mənə calarlıqları ilə müstəqilliyimizi arzulaması və haqsız tənqidlərə mürüz qalması təqdim edilir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalədən dərs vəsaiti və monoqrafiyaların, eləcə də kurs işi və buraxılış işlərinin yaradılmasında istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan sovet ədəbiyyatı, tarix: 2 cildə, I cild. Bakı: Elm, 1967.
2. Əhməd Cavad. Gəncəm hey. Bakı: Ədəbiyyat qəzeti. 21.XII. 2012, s.3.
3. Əhməd Cavad. Seçilmiş şerləri. Bakı: Azərbaycan SSR Dövlət Nəşriyyatı. IV c. 1980.
4. Mehdi Hüseynov. Ədəbi döyüşlər. Bakı: Azərənşr, 1932, s.3-4.

РЕЗЮМЕ

ЦВЕТА И СИМВОЛЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АХМЕДА ДЖАВАДА

Байрамова Г.А.

Ключевые слова: манера, звезда, луна, знамя, символ.

В статье исследовано чувство свободы, о котором писал Ахмед Джавад – прогрессивно мыслящий поэт, путем использования символов. Даже во времена Советского единства А.Джавад восстал против препятствий, из-за которых разные народы не могли определить свою судьбу. Поэт национальной независимости Ахмед Джавад использовал голубые, зеленые, красные цвета, а также символы луны, звезды, тем самым передавая желание независимости Азербайджана в подтекстовом значении. В статье анализируются особенности подтекстового значения использования символов и цветовых оттенков.

SUMMARY

COLORS AND SYMBOLS IN A.JAVAD'S CREATION

Bayramova G.A.

Key words: manner, star, moon, flag, symbol.

Priority features and expressing style of symbol (moon, star, red, black, half-moon) descending meanings color used in Ahmed Javad's creation have been analyzed.

In the period of existing Soviet Union artificial obstacles applying to appoint self-determinations of different nations, being counter-revolutionary to this event as A.Javad advanced intellectuals us symbols in order to praise their independent feelings have been studies in the thesis.

Using blue, green, and red colors besides this, moon and eight pointed star regard Turk ism symbols in some peons of national independence poet Ahmad Javad was commented wishing independence to Azerbaijan. Criticism problems of Javad's poems “Gəncəm hey”, “Bayraq”, “Göy-göl” expressing by symbols were analyzed in this thesis.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	06.06.2016
	Son variant	27.09.2016